

การสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

The Creating Faith to Achieve Buddhist Wisdom

แม่ชีจิราภรณ์ ขวาศิริ¹

Maechee Jiraporn Chawasiri

E-mail : 6211105014@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอหลักธรรมศรัทธาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นบาทฐานนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ อบรมจิตให้เกิดการพัฒนาทางปัญญา ศรัทธาหรือความเชื่ออยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่เกิด เพื่อขจัดความหวาดกลัวต่อสิ่งต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และสร้างความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ความศรัทธาในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจึงเกิดขึ้นไปตามเหตุปัจจัยแวดล้อมในแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในตัวบุคคล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลี้ลับต่าง ๆ อาทิ ภูตผี การมีอยู่จริงของเทวดา มาร พรหม เรื่องไสยศาสตร์ เมื่อจิตเป็นนายกายเป็นบ่าว ความเชื่อจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล การผสมผสานความเชื่อโดยขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องก็ย่อมนำไปสู่พฤติกรรม หรือ การปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง ในขณะที่ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ก็ย่อมส่งผลให้พฤติกรรมและการปฏิบัติตนอยู่บนเส้นทางของความถูกต้อง เสมือนมีเข็มทิศนำทางอยู่เสมอ มีความเจริญก้าวหน้า เกิดความพัฒนาปัญญา ไม่หลงทางโดยง่าย ทั้งนี้ความเชื่อที่มีอยู่โดยทั่วไปจะแตกต่างจากความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เพราะความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาล้วนเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือ มีความเป็นเหตุและเป็นผลมารองรับ ในขณะที่ศรัทธาความเชื่อทั่วไปไม่ประกอบด้วยเหตุผลจึงมักส่งผลให้เกิดเป็นความงมงาย

การสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญามีปัจจัยหลัก 2 ประการ ได้แก่ 1) ปรโตมฺโสมะ การได้สดับจากบุคคลอื่น 2) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาในใจโดยแยบคาย พัฒนาสู่เหตุผลตามหลักในอริยสัจ 4 และการใช้หลักไตรสิกขาฝึกอบรมพัฒนาจิตเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อไป ความเชื่อในพระพุทธศาสนาด้วยหลักศรัทธา 4 จึงเป็นกระบวนการที่ทำให้สามารถเข้าถึงความเชื่อ

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อย่างเป็นเหตุเป็นผลไปตามลำดับ เป็นแนวทางไปสู่การอบรมจิตให้เกิดปัญญาได้ ด้วยแรงแห่งศรัทธา
ย่อมเกิดความเพียรผลักดันให้การลงมือปฏิบัติและถึงที่สุดคือความพ้นทุกข์ได้

คำสำคัญ: ศรัทธา, ปัญญา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article presents the faith principle found in the Buddhist scriptures as a guide to practice, training the mind for the wisdom development. Faith or belief has been with human beings since birth to remove the fear of natural phenomena. For having a mental bond and the safety of life. Faith in something arises according to the individual circumstances. Whether it is belief in the person, Holy thing, mysteries such as spirits, the existence of deities, devils, brahmas, naga deities as well as beliefs in occultism. It was true that the mind acts as the master, the body a servant, therefore mind-based belief is an important factor affecting a person's behavior. Incorporating beliefs without right knowledge and understanding can lead to improper behavior or wrong practice, in contrast the belief associated with reasonable thought, can lead the behavior and conduct to the path of correctness as if a compass ever-leading to the right direction. Their life has qualified accordingly, developed and not easily lost out of the way. However existing beliefs are generally different from Buddhist beliefs by the reason that right faith of Buddhists must contain the wisdom as well as reasonable deeds based on principle of cause and consequence. Faith without wisdom is therefore a blind belief often leading the be credulity.

The faith cultivation to achieve the wisdom requires two main development's factors: 1) *Paratoghosa* or hearing from others, 2) *Yonisomanasikāra* or clearly determining in the mind, developing into the reasonable thought based on Four Noble Truths and applying the principle of three-fold trainings to cultivate the mind for the right understanding in advance. The faith in Buddhism through the Four Faith teaching is a process enabling the rise of belief with reason respectively. It is an important guideline that leads to the mental training to gain higher wisdom. The force of right faith definitely generates the persistence to drive right action leading to the end of suffering.

Keywords: Faith, Wisdom, Buddhist

1. บทนำ

ความศรัทธาด้วยการเลื่อมใสในคุณของพระรัตนตรัย ความเชื่อเรื่องกรรม ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แม้จะคล้ายคลึงกับความเชื่อโดยทั่วไปในความมีอยู่จริงของเทวดา มาร พรหม ในกลุ่มของเทวนิยม แต่เนื่องจากเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาจึงทำให้เกิดการพิจารณาอย่างแยก คาย ไม่ใช่ความเชื่อล้วน ๆ ที่ปราศจากเหตุผล ส่งผลให้ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึง เป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้องและเหมาะสม ด้วยการเชื่อมั่นเลื่อมใสในคุณของ พระพุทธเจ้าเป็นหลักนำเบื้องต้น ความเชื่อเรื่องกรรม ผลของการกระทำมีอยู่จริง ย่อมทำให้เกิดการ มั่นคง หนักแน่น มีความเพียรที่จะลงมือกระทำดี ละเว้นความชั่ว และอบรมจิตพัฒนาตนตามหลัก ไตรสิกขา จิตที่เริ่มต้นด้วยความศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ก็จะทำให้เกิดคุณธรรมอื่น ๆ ตามมาได้ ตามลำดับ เมื่อจิตเกิดความสงบ ร่มเย็น มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว ก็จะถอยถอนจากกิเลสที่ ครอบงำได้ ความศรัทธาจึงเป็นเหตุสำคัญเบื้องต้นในการเหนี่ยวนำให้พุทธบริษัทเข้าใกล้ธรรม และเป็น ประตู่ให้เข้าสู่ธรรม การมีธรรมะประจำใจตนเกิดเป็นความยึดเหนี่ยวแก่จิตใจ ย่อมเป็นแสงสว่างนำทาง ให้กับชีวิตได้เสมอ การสะสมบุญบารมีด้วยความอาหาญและเปี่ยมด้วยศรัทธา นอกจากจะเป็นเหตุ ปัจจัยนำส่งให้ผู้ลงมือปฏิบัติกรรมฐานมีความเจริญก้าวหน้า มีอินทรีย์แก่กล้า พัฒนาปัญญาได้แล้ว การดำเนินชีวิตในปัจจุบันยังเป็นไปอย่างมีศักยภาพ ถูกต้อง เหมาะสม และพบสันติสุขได้ท่ามกลาง กระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ร้อยสี่ 4 ความจริงอันประเสริฐ และหลักธรรมทั้งหลาย เพื่อให้สัตว์โลก เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริงอย่างปรมาตม ถอนจากสมมติบัญญัติ เป็นแนวทางใน การดำเนินชีวิตได้อย่างสันติสุข และนำไปสู่การเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่นและ มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ย่อมปราศจากความเคลือบแคลงสงสัยในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ส่งผลให้จิตน้อมพิจารณาธรรมอย่างแยกคางอยู่เสมอ เป็นผู้มีความเพียรเป็นนิจ มั่นในการละอกุศล มั่นคงในการสร้างกุศล มีความตั้งมั่นบากบั่นด้วยความไม่ประมาท เพราะเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นในผลของ การกระทำ จึงมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้เกิดความมั่นคงในพระรัตนตรัย มีแนวทางในการดำเนินชีวิตบน หนทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ และเมื่อลงมือปฏิบัติอบรมจิตพัฒนาตนเกิดปัญญา ก็จะทำให้สามารถพิจารณา เห็นสรรพสิ่งทั้งหลายได้ตามความเป็นจริงอย่างปรมาตมว่า ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้แน่นอน คงอยู่แค่ชั่วคราว ไม่ มีอะไรเป็นของเราอย่างแท้จริง ทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไปในที่สุด² ความแจ้งชัดในความเป็น จริงแท้ของกองสังขารว่ารูปนามในความเป็นเรา เป็นของเรานั้น ล้วนเป็นแค่กองทุกข์หาแก่นสารไม่ได้ จึง ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น³

² ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) 4/21/28.

³ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) 19/1081/593.

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วย เหตุผล มี 4 ประการ คือ 1) กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง เมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา ย่อมเป็นกรรม เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป 2) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของ กรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง 3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน แต่ละคน จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน 4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า ว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงเป็น กระบวนการเบื้องต้นนำไปสู่การพัฒนาปัญญา เพราะเกิดเป็นแรงผลักดันให้เกิดการลงมือปฏิบัติได้อย่าง จริงจังด้วยความมั่นใจ เพราะมีความเป็นเหตุเป็นผลสมควรแก่การเชื่อถือ

หลักธรรมเรื่องศรัทธาปรากฏในพระไตรปิฎกด้วยเป็นธรรมเบื้องต้นไปสู่คุณธรรมอื่นต่อไป จากความเชื่อสามัญที่มีอยู่แต่เดิม หากมีการพิจารณาอย่างแยบคายเข้าไปประกอบ ก็จะกลายเป็นแรง แห่งศรัทธา สู่การลงมือปฏิบัติด้วยความเพียร เกิดการพัฒนาปัญญาไปตามลำดับ ถอดถอนจากความยึด มั่นถือมั่น เป็นแนวทางทั้งในการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล ไม่มัวเมา ด้วยความไม่ประมาท เป็นการสั่งสม บุญบารมีตั้งแต่เบื้องต้นถึงเบื้องปลาย พบกับความสันติสุข และรู้ทันทุกข์ตั้งแต่ปัจจุบัน

2. นิยามและความหมายของศรัทธา

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ความเชื่อถือ⁴ มาจากภาษาบาลี ว่า สทฺธา คำว่า สัทธา ตรง กับคำในภาษาอังกฤษตรง ว่า Faith, Belief และ Confidence สัทธา (ศรัทธา) คือ ความเชื่อ ความ เลื่อมใส ในคัมภีร์พระอภิธรรม กล่าวถึงสัทธาในลักษณะที่เป็นเจตสิก (คือ ธรรมชาติที่อาศัยจิตเกิด) เรียกว่า สัทธาเจตสิก มีลักษณะดังนี้ คือ (1) สัทธามีความเชื่อในฝ่ายดีเป็นลักษณะ (2) มีความเลื่อมใส เป็นหน้าที่ (3) มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผล (4) มีวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้ 3 ประการ คือ พระรัตนตรัย กรรม และผลแห่งกรรม

ศรัทธา 4⁵

ศรัทธา 4 เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล มี 4 ประการ ดังนี้

1) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง เชื่อว่าเมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา ย่อมเป็นกรรม มีความชั่วความดีในตน และเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่อง

⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 27, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์ลิขิต, 2556), หน้า 389.

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 25, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์ลิขิต, 2556), หน้า 140.

ต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า ผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการลงมือกระทำ มิใช่ด้วยการอ้อนวอน หรือนอนคอยโชค

2) วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล ผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนจะต้องรับผิดชอบ เสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางให้หมู่สัตว์ทั้งหลาย หากตั้งมั่นฝึกอบรมตนด้วยความเพียรก็สามารถเข้าถึงความบริสุทธิ์ และหลุดพ้นได้

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาปรากฏศรัทธากับการบรรลुरुธรรมใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ (1) ศรัทธาอนุสารี คือ ผู้แล่นไปตามศรัทธา หมายถึง พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมารค ที่มีสัทธินทรีย์แรงกล้า ถ้าบรรลुरुธรรมจะเป็น “ศรัทธาวิมุตติ” (2) ศรัทธาวิมุตติ คือ การหลุดพ้นด้วยศรัทธา หมายถึง พระอริยบุคคลตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไปจนถึงผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมารคที่มีสัทธินทรีย์แรงกล้า ถ้าบรรลुरुหัตตผลจะเป็น “ปัญญาวิมุตติ”

สรุปความว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ มาจากภาษาบาลี ว่า สทฺธา มีวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้ 3 ประการ คือ พระรัตนตรัย กรรม และผลแห่งกรรม บุคคลเมื่อศรัทธาต่อสิ่งใด ย่อมเกิดพลังที่จะกระทำการได้ด้วยความพากเพียรจนกว่าจะสำเร็จผลที่คาดหวังไว้ ศรัทธาจึงเป็นแรงจูงใจเบื้องต้นแห่งการลงมือทำกิจทั้งปวง กล่าวได้ว่า กิจทั้งปวงจะสำเร็จลงได้ด้วยแรงแห่งศรัทธา

3. ความสำคัญของศรัทธา

ศรัทธาเป็นแรงจูงใจเบื้องต้นให้เกิดการลงมือกระทำกิจ ศรัทธาจึงมีความสำคัญในกระบวนการพัฒนาปัญญา เพราะเป็นเครื่องชักจูงให้บุคคลมีวิริยะ คือ ความเพียร ความสำคัญใน 2 ประเด็น ได้แก่

1) ศรัทธาที่มีต่อการบรรลुरुธรรม กล่าวคือ หลักธรรมอันเป็นกำลังที่ทำให้บุคคลเกิดความคิด เป็นเครื่องเกื้อหนุนนำไปสู่การบรรลुरुธรรม ด้วยทำให้เกิดความเพียรพยายามในการกระทำกิจต่าง ๆ ทั้งในทางโลก และการลงมือปฏิบัติอย่างตั้งใจในทางธรรม เป็นธรรมเบื้องต้นทำให้คุณธรรมอื่นงอกงามตามมา ดังนั้น ศรัทธา จึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดกำลัง มหาศาลที่เรียกว่า พละ 5

2) ศรัทธาเป็นแหล่งที่มาจากความรู้ กล่าวคือ มนุษย์จะเกิดความรู้ได้ด้วยที่มา 3 ประการ คือ (1) สุตมยปัญญา ความรู้เกิดจากการฟัง (2) จินตมยปัญญา ความรู้เกิดจากคิดหาเหตุผล (3) ภาวนามยปัญญา ความรู้เกิดจากการอบรมและฝึกฝน ความรู้ทั้ง 3 นี้ เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงถือว่า เป็นผลอันสืบเนื่องมาจากศรัทธาเป็นมูลเหตุ เพราะการที่บุคคลจะยอมปฏิบัติ

สิ่งใดนั้นจำเป็นจะต้องมีศรัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างฉันทะ เป็นแรงจูงใจเพื่อนำไปลงมือปฏิบัติ สร้างความเพียร และบรรลุปัญญาขั้นสูงสุดได้

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก เหมวตสูตร⁶ พระสูตรที่กล่าวถึงพระพุทธคุณ ว่าด้วยเหมวตยักข์ทูลถามปัญหา เพื่อสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นในจิตก่อนไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า สาตาคิริยักข์จึงได้พรรณนาพระคุณของพระพุทธเจ้าให้เหมวตยักข์ผู้เป็นสหายฟัง จากการศึกษาเนื้อหาสาระในเหมวตสูตร พบว่า การจะทำให้เข้าใจชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงที่มีความลึกซึ้งขึ้นได้ ต้องเกิดจากการพิจารณาธรรมอย่างแยบคายมากขึ้น เมื่อมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องก็จะความเห็นที่ถูกต้อง ทำให้เกิดการพัฒนาปัญญาได้ และยังสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจะเป็นการพัฒนาทั้งกายและใจ เป็นการสะสมบุญบารมีตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยการลงมือปฏิบัติอย่างตั้งมั่น ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง ด้วยการทำความ ทาน รักษาศีล และการปฏิบัติกรรมฐานอบรมจิต กระบวนการพัฒนาปัญญานี้จะมีได้ก็ด้วยจุดเริ่มต้น คือ การมีความเชื่อบนหนทางที่ถูกต้อง อันเป็น ความเชื่อในฝ่ายสัมมาทิฐิ เชื่ออย่างมีเหตุผลประกอบ ด้วยแรงแห่งศรัทธา มั่นคงในพระรัตนตรัย คุณธรรมอื่นล้วนพอกพูนขึ้นไปตามลำดับ เหนียวนาสู่หนทางพัฒนาปัญญาด้วยความเพียรอยู่เสมอ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายความในหนังสือ “พุทธธรรม ฉบับเติม” ว่า การแสดงชั้น 5 มุ่งให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน นั้น เมื่อแยกออกไปแล้วก็จะพบแต่ ส่วนประกอบ 5 ส่วนเท่านั้น ไม่มีสิ่งอื่นเหลืออยู่ที่จะมาเป็นตัวตนได้ แสดงให้เห็นถึงความเป็นอนัตตา ว่า ชีวิตเป็นเพียงการประชุมเข้าของส่วนประกอบต่าง ๆ หน่วยรวมของส่วนประกอบเหล่านี้ก็ไม่ใช่ ตัวตน ส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ นั้นเองก็ไม่ใช่ตัวตน และสิ่งที่เป็นตัวตนอยู่ต่างหากจาก ส่วนประกอบเหล่านี้ก็ไม่มี เมื่อมองเห็นเช่นนั้นแล้ว ก็จะถอนความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตนได้⁷ การลงมือปฏิบัติโดยการเจริญปัญญาตามระบบมัชฌิมาปฏิปทาโดยสังเขปนั้น เริ่มต้นด้วยความเชื่ออันเกิด จากความพอใจเป็นเหตุเบื้องต้น จากนั้นเมื่อมีการศึกษาอบรม รับฟังคำสอน มีความเข้าใจเพิ่มพูนจน มองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเองเป็นสัมมาทิฐิ และเมื่อแจ้งชัดตามลำดับด้วยการลงมือปฏิบัติเป็น การรู้การเห็นประจักษ์ ก็จะเป็นการเจริญปัญญาถึงขั้นสัมมาญาณ ซึ่งเป็นขั้นที่พ้นจากความเชื่อ (ศรัทธา) และความเข้าใจด้วยเหตุผล (ทิฐิ) ความเลื่อมใสศรัทธาของบุคคล ถ้าใช้ให้ถูกต้อง คือเป็น อุปกรณ์สำหรับช่วยให้ก้าวหน้าต่อไป ก็ย่อมเป็นสิ่งที่มียประโยชน์⁸

⁶ ขุ.สุ. (ไทย) 25/153-182/535-542.

⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับเติม)**, พิมพ์ครั้งที่ 24, (นนทบุรี: โรงพิมพ์ พิมพ์การพิมพ์, 2553), หน้า 24.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

ศรัทธาจึงเป็นหลักธรรมเบื้องต้นที่จะทำให้คุณธรรมอื่นงอกงามขึ้นได้ ผลักดันให้เกิดความพากเพียรในการลงมือกระทำให้เกิดผลสำเร็จ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต่างจากศรัทธาที่เป็นความเชื่อโดยทั่วไปเพราะประกอบด้วยเหตุและผล กล่าวได้ว่า ศรัทธามี 2 ประเภทใหญ่ คือ เป็นความเชื่อจากความมกมายปราศจากเหตุผลสมควร กับ ความเชื่อที่มีการน้อมพิจารณาในใจอย่างแยบคายด้วยเหตุและผลรองรับอย่างเหมาะสมและถูกต้อง

4. ประเภทของศรัทธา

พระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของศรัทธาไว้อีก 2 ประการ ได้แก่

1) ศรัทธาญาณสัมปยุต หมายถึง ศรัทธาที่กำกับด้วยปัญญา และเป็นไปเพื่อปัญญา เป็นศรัทธาที่เห็นแจ้งชัดแล้ว กล่าวคือ เป็นศรัทธาที่มีความเข้าใจอันเกิดจากการใช้ปัญญาคอยกำกับดูแลการใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองก่อนนปลงใจเชื่อ เป็นอิสระไม่เอนเอียง วิเคราะห์โดยไม่มีอคติ อย่างมีเหตุและผล ศรัทธาประเภทนี้จึงเป็นศรัทธาที่เชื่อถือได้ สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ วัมมังสกสูตร⁹ ปรากฏพุทธดำรัสความว่า ภิกษุทั้งหลาย ศรัทธาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งตั้งมั่นแล้วในตถาคต มีมูล มีที่อาศัย ด้วยอาการเหล่านี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้ ศรัทธาที่เราเรียกว่ามีเหตุ มีที่สนนเป็นมูล มั่นคง ซึ่งสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่พึงให้หวั่นไหวได้

2) ศรัทธาญาณวิปยุต หมายถึง ศรัทธาอันเป็นความเชื่อที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดปัญญา มักเป็นการตัดสินใจเชื่อไปตามอารมณ์ของกิเลส เช่น ความเชื่อเรื่องที่ผิดไปจากธรรมชาติปกติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การกราบไหว้วอนขอเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา คาคหวัง หรือการรักใคร่ ผูกพัน กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็จะทำให้เกิดการโน้มน้าวให้เชื่อในสิ่งที่ได้รับฟังมา โดยปราศจากการพิจารณาในความถูกต้อง ลักษณะของศรัทธาญาณวิปยุต ดังนี้ คือ (1) เป็นโลกียศรัทธา เป็นศรัทธาของบุคคลทั่วไปมีความหวั่นไหวเปลี่ยนแปลงได้เสมอตามเหตุปัจจัย (2) เป็นจลศรัทธา มีความหวั่นไหว ไม่มั่นคง ไม่แน่นอน (3) เป็นอเวคศรัทธา เป็นศรัทธาที่ไม่มีเหตุผล ใช้อารมณ์เป็นใหญ่ (4) เป็นอนาการวดีศรัทธา เป็นความเชื่อที่ไม่ต้องใช้เหตุผล ไม่ต้องมีเหตุ (5) เป็นอหัสสนะมุสิกศรัทธา เป็นความเชื่อที่หวั่นไหวไม่หนักแน่น เป็นศรัทธาที่ประกอบไปด้วยกิเลส (6) เป็นอมุสิกศรัทธา เป็นความเชื่อลอย ๆ ไม่ได้พิจารณาหามูลเหตุ ที่มาที่ไป (7) เป็นปสาทศรัทธา คือมีความเลื่อมใส ความนิยมชมชอบ ความเชื่อถือไว้วางใจ ให้อารมณ์ตัดสินใจโดยไม่สนใจในเรื่องเหตุผล ทำให้เกิดความมกมาย หลงใหล เป็นความเชื่อในทางลบได้ง่าย เช่น ครามเชื่อในลัทธิการทรงเจ้า (8) เป็นสัมปสาทลักษณะศรัทธา เป็นความศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับเป็นคราวๆ ไป เช่นการเกิดศรัทธาขึ้นในขณะที่ฟังธรรม แต่เมื่อจบจากการฟังธรรม

⁹ ม.ม. (ไทย) 12/490/529.

ศรัทธาก็หายไป หรือในขณะที่ปฏิบัติกรรมฐานได้เกิดศรัทธาขึ้น แต่เมื่อเลิกจากการปฏิบัติ ศรัทธาก็หายไป เป็นต้น

ศรัทธาอันเป็นความเชื่อที่กำกับด้วยปัญญา มีการคิดพิจารณาไตร่ตรองก่อนนปลงใจเชื่อ ไม่มีอคติ เอนเอียง และมีเหตุผลประกอบ จึงเป็นศรัทธาที่เชื่อถือได้ สามารถพัฒนาปัญญาและทำให้คุณธรรมอื่นงอกงามขึ้นสืบต่อมา ในขณะที่ศรัทธาอันเป็นการตัดสินใจเชื่อไปตามอารมณ์ของกิเลส มักนำไปนอกทางที่ถูกต้องเกิดความมกมายโดยง่าย จึงเป็นความเชื่อที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดปัญญา และไม่เกิดคุณธรรมอื่นได้

5. หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับศรัทธาในการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

5.1 หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา

เนื่องจากศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเกิดการน้อมใจพิจารณาอย่างแยบคายอยู่เสมอ จึงเป็นความเชื่ออย่างแนบแน่น เป็นแรงผลักดันให้สร้างความเพียรในการลงมือปฏิบัติหรือกระทำกิจต่าง ๆ ให้ลุล่วงสำเร็จได้ตามที่มุ่งหมายไว้ และเป็นธรรมเบื้องต้นทำให้คุณธรรมอื่น ๆ เกิดขึ้นและสมบูรณ์ขึ้นได้ตามลำดับ ศรัทธาจึงเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นในหลายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

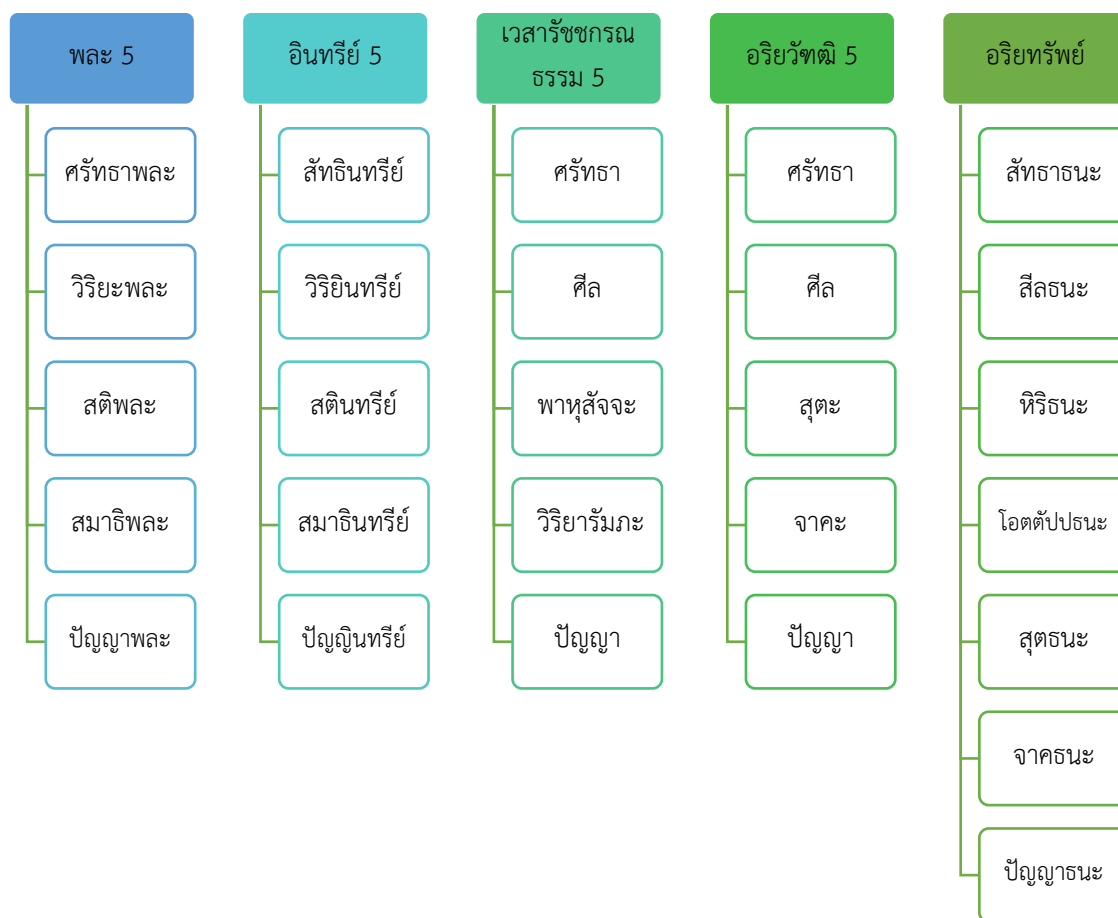
- 1) พละ 5 ธรรมอันเป็นกำลัง เป็นหลักธรรมที่ผู้เจริญวิปัสสนาพึงรู้ เพราะเป็นหลักธรรมที่ต้องมีการปรับสมดุลกันเพื่อให้การปฏิบัติมีความก้าวหน้า อาทิ ศรัทธาต้องปรับให้สมดุลกับปัญญา
- 2) อินทรีย์ 5 ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ส่งเสริมธรรมฝ่ายแห่งกุศลคืออริยาบท 4
- 3) เวสารัชชกรณธรรม 5¹⁰ ธรรมเป็นเหตุให้กล่าวหาญ เป็นคุณธรรมที่ทำให้เกิดความกลัวกลัว
- 4) อริยวัฑฒิ 5¹¹ ธรรมเป็นความเจริญอย่างประเสริฐ เป็นหลักความเจริญของอารยชน
- 5) อริยทรัพย์ 7¹² ธรรมที่มีอุปการะมาก

¹⁰ อง.ปญจก. (ไทย) 22/101/175.

¹¹ อง.ปญจก. (ไทย) 22/63/111.

¹² อง.สตุตค. (ไทย) 23/5/8.

5.2 หลักธรรมที่สัมพันธ์ต่อการพัฒนาปัญญา

หลักธรรมที่สัมพันธ์ต่อการพัฒนาปัญญา 3 ประการ ได้แก่

- 1) ไตรลักษณ์ เป็นหลักธรรมที่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาสามัญลักษณะของสรรพสิ่งทั้งหลายในความเป็นปรมาัตถ์ว่า ประกอบด้วยลักษณะ 3 ลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสภาวะที่ปรากฏเองตามธรรมชาติ พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ทราบกฎนี้ และแจ้งชัดในวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านี้ เพื่อความรู้ทันทุกข์ได้ด้วยการที่จิตเข้าไปรู้ตามความเป็นจริง และคลายจากความยึดมั่นถือมั่นได้
- 2) อิทัปปัจจยตา เป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น¹³ เช่น ทุกข์เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย 12 เรื่องเกิดขึ้นสืบเนื่องกันตามลำดับ ส่วนคำว่า ปฏิจจสมุปบาท มุ่งหมายชี้เฉพาะเรื่องความเกิดทุกข์และความดับทุกข์โดยตรงแสดงกระแสแห่งปัจจัย และสิ่งที่เกิดตามเหตุปัจจัย เป็นสายยาวสืบทอดกันไปฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ

¹³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 556.

3) สุธัญญา เป็นสภาวะแห่งความว่าง¹⁴ ปราศจากความเป็นสัตว์ ตัวตน บุคคล เรา เขา เป็นสภาวะที่ขั้นที่ 5 ว่างจากความเป็นตัวตน ว่างจากสาระต่าง ๆ หมายถึง หลักธรรมฝ่ายปริยัติ อาทิ ใน ขั้น ฌาต อายตนะ ปฏิทิจสมุปบาท โดยแสดงสภาวะให้เห็นความว่างเปล่า ปราศจากความยึดมั่นถือมั่น ความว่างที่เป็นลักษณะของสิ่งทั้งปวง ปรากฏพระบาลี สัพเพ ธัมมา อนัตตา ในพระสูตรตตตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร อุปปาทาสูตโร ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งพระตถาคต ความว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนี้คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนี้ว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย

เมื่อว่าโดยตามธรรมชาติแล้ว คำว่า ว่าง จึงไม่ได้หมายถึงความไม่มีอะไร แต่หมายถึงความมีอยู่ของสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างที่เราปรากฏ เพียงแต่ว่าว่างจากความหมายที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนหรือของตน ความว่างจึงเป็นลักษณะของจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นสรรพสิ่งทั้งปวง การที่จิตไม่ไปยึดติดให้ความสำคัญในส่วนหนึ่งส่วนใดว่าเป็นตัวตน จิตจึงว่าง ไม่มีการปรุงแต่ง ไม่มีการยึดมั่นถือมั่น โลภะ โทสะ และโมหะก็จะไม่สามารถเข้ามาครอบงำจิตได้ ดังนั้น จิตว่าง จึงหมายถึง จิตว่างจากกิเลส คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ศรัทธาที่ทำให้เกิดการลงมือปฏิบัติอบรมจิตอย่างพากเพียรก็จะเกิดการพัฒนาปัญญา สามารถถอดถอนจิตจากความยึดมั่นถือมั่น และพ้นจากการถูกครอบงำของกิเลสได้

6. การสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญา

ศรัทธาถือว่าเป็นธรรมสำคัญขั้นต้น เสมือนอุปกรณ์ที่จะเหนี่ยวนำให้กระทำให้ก้าวหน้าต่อไปได้ หากใช้อย่างถูกต้องก็จะเป็นการเริ่มต้นที่ดี บรรลุเป้าหมายในผลที่วางไว้อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามถ้าศรัทธาในสิ่งผิดก็จะทำให้ไขว้เขว ล่าช้า และเสื่อมถอยลงทางไป เนื่องด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนามีเหตุผลเป็นฐานรองรับ มีปัญญากำกับอยู่จึงไม่ดิ่งลงไปในทางผิดได้ง่าย เพราะมีการรับรู้ด้วยเหตุผล ตรวจสอบอยู่ตลอดเวลา การขาดศรัทธา มีความสงสัย เคลือบแคลง จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาปัญญาและการก้าวหน้าไปสู่จุดหมายที่คาดหวัง ดังนั้น จุดเริ่มต้นเพื่อดำเนินเข้าสู่หนทางที่ถูกต้อง จึงต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น เพื่อขจัดความสงสัยในจิตใจ ด้วยการให้บุคคลนั้น ๆ ได้เห็นความเป็นเหตุเป็นผลอย่างชัดเจน จนเกิดความมั่นใจและหมดความลังเลสงสัย ผลักดันให้เกิดการลงมือกระทำอย่างพากเพียร

พระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญในเรื่องศรัทธาความเชื่อ เพราะเป็นดาบสองคม หากเชื่อโดยปราศจากปัญญาก็จะเป็นการเชื่อที่มลายได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงให้แนวคิดไว้ว่า ก่อนจะเชื่อใดสิ่งหนึ่งอย่าด่วนเชื่อง่ายๆ ดังปรากฏในพระสูตรตตตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร เกสปุตติสูตร¹⁵ พระ

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 463.

¹⁵ อง.ต.ก. (ไทย) 20/66/257.

สูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่หมู่บ้านชาวเกสปุตตนิคม แคว้นโกศล ทรงแสดงหลักแห่งความเชื่อไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนเพื่อไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ อย่างงมงาย เป็นการให้แนวทางเรื่องความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่าต้องเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาหรือเหตุผล คือต้องพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดีกว่าอนิจจังเชื่อ มีอยู่ 10 ประการ ดังนี้

- 1 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
- 2 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
- 3 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- 4 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- 5 อย่าปลงใจเชื่อเพราะการคิดเอาเอง
- 6 อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান คาดคะเน
- 7 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
- 8 อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พึงใจไว้แล้ว
- 9 อย่าปลงใจเชื่อมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
- 10 อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือที่ท่านเป็นครูของเรา

พระพุทธเจ้าทรงให้แนวคิดเรื่องความเชื่อไว้ว่า หากจะเชื่อหรือศรัทธาอะไรก็จะต้องมีปัญญากำกับไว้เสมอ นั่นก็หมายความว่าทรงสอนให้ใช้ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาทุกครั้ง เพื่อไม่ให้เป็นการเชื่อที่งมงาย ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงต้องมีปัญญากำกับอยู่ ซึ่งเป็นจุดเด่นต่างจากความเชื่ออื่นโดยทั่วไปที่มักจะต้องเชื่อตามกันโดยไม่มีข้อแม้ ไม่มีเหตุผลรองรับเพียงพอ หรือถ้าหากไม่เชื่อถือก็จะถือว่าเป็นคนแตกต่างจากกลุ่ม ในขณะที่พระพุทธศาสนาแม้แต่การสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงบังคับให้เชื่อตามที่พระองค์สอน แต่ทรงแนะนำให้พิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุด้วยผลและปฏิบัติด้วยตนเองเสียก่อนแล้วจึงเชื่อ การสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะศรัทธาที่ถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาได้ ดังปรากฏในหลักศรัทธา 4 หลักความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลทั้ง 4 ประการ คือ

1) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง การกระทำไม่ว่าแง่บวกและผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ

2) วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง ว่ากรรมที่ทำแล้วมีผล

3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนต้องเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะผู้ทรงพระคุณ

ปัญญา หมายถึงความรู้หรือความหยั่งรู้เหตุผล ในกระบวนการพัฒนาปัญญาที่ถูกต้องจะความเห็นไปในลักษณะ 3 ประการ¹⁶ คือ

1) อปายโกศล ความฉลาดในทางเสื่อม รู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและโทษของความเสื่อม

2) อายโกศล ความฉลาดในความเจริญ รู้จักเหตุและประโยชน์ของความเจริญ

3) อุบายโกศล ความรู้จักวิธีการละเหตุแห่งความเสื่อมและวิธีการสร้างเหตุแห่งความเจริญ การที่พระพุทธศาสนาเน้นการสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล เป็นศาสนาแห่งปัญญาที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ใช้สติปัญญาด้วยความคิดเห็นของตน พิจารณาอย่างเต็มที่ก่อนแล้วจึงค่อยปลงใจเชื่อ ในพระพุทธศาสนการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ด้วยการเกิดความเชื่ออย่างมีเหตุผล และมีความถูกต้องเป็นสัมมาทฤษฎีได้ ประกอบด้วยปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ โปรโตโสสะ และ โยนิสมนสิการ¹⁷

1) โปรโตโสสะ การได้สติจากบุคคลอื่น ได้แก่ การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การได้รับฟังคำแนะนำ สั่งสอน เลาเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร โดยทั่วไปหมายถึงเฉพาะ สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่ต้องเป็น ประโยชน์ สิ่งที่ดีงามถูกต้องเช่นนี้เกิดจากแหล่งที่ดี เป็นคนมีปัญญาและมีคุณธรรม ได้แก่ สัตบุรุษ บัณฑิต

2) โยนิสมนสิการ การมนสิการโดยแยบคาย กล่าวคือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น ด้วยกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ได้ จนเห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ด้วยการคิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี 4 ประการ ได้แก่ (1) คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย (อุบายมนสิการ) เป็นการคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย (2) คิดเป็นหรือคิดถูกทาง (ปถมนสิการ) เป็นการคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอน คิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล (3) คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล (การณมนสิการ) เป็นการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัยซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ (4) คิดให้เกิดผล (อุปบาทมนสิการ)

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 30.

¹⁷ ม.ม. (ไทย) 12/452/491.

การ) คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เป็นการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็ง เป็นต้น

กระบวนการสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญา

ศรัทธาในลำดับขั้นของการเจริญปัญญาได้นั้นจะต้องเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือมีความเข้าใจในเหตุผลเป็นมูลฐานเป็นสำคัญ มีความเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ ไม่ใช่ศรัทธาความเชื่อโดยทั่วไป ศรัทธาจึงเป็นธรรมเบื้องต้นที่จะทำให้บุคคลได้ประกอบคุณงามความดี สร้างบุญกุศล หรือกระทำการอื่นต่อไป การจะสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ย่อมต้องอาศัยวัตถุนั้นเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ ได้แก่ พระรัตนตรัย ผลของกรรม เป็นต้น เมื่อศรัทธาเกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมทำให้จิตมีความผ่องใส ไม่ขุ่นมัว มีความแนบแน่น แน่วแน่ เป็นพลังผลักดันการกระทำการอื่นได้ลุล่วงได้ ศรัทธาจึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นสำหรับดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ศรัทธาจึงต้องนำไปสู่การลงมือปฏิบัติบนหนทางที่ถูกต้อง เพื่อพิสูจน์ให้เห็นความจริงอย่างประจักษ์ เพื่อละอกุศลธรรม. เพื่อยังกุศลกรรมให้ถึงพร้อม เมื่อบุคคลประกอบความเพียรจนเกิดปัญญาหรือญาณทัสนะ ก็จะทำให้มีความรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงสามารถกำจัดอวิชชา ตัดกิเลสลงได้

ศรัทธาที่เคยมีประโยชน์เพื่อให้เกิดปัญญานั้น ในที่สุดแล้วเมื่อจิตเกิดปัญญางอกงามเต็มที เมื่อนั้นจิตก็จะเป็นอิสระจากศรัทธาทั้งปวง ศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น ในขั้นสูงสุดแห่งโลกุตตรปัญญา ศรัทธาก็จะดับลงไป ถ้าศรัทธายังอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุมเป้าหมาย เพราะตราบไถที่ยังเชื่อต่อจุดหมายนั้นอยู่ก็แสดงว่ายังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้น ด้วยการรู้และเห็นจริงด้วยตนเอง เมื่อได้รู้เห็นประจักษ์ จึงไม่ต้องเชื่อต่อใคร ๆ หรือต่อเหตุผลใด ๆ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาสามารถเข้าถึงได้ด้วยศรัทธา แต่บรรลุได้ด้วยปัญญา

7. สรุป

จากการศึกษา พบว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งไม่ว่าจะในความเป็นโลกียะหรือโลกุตระ เพราะศรัทธาความเชื่อที่มีเหตุผลจะเหนี่ยวนำให้จิตมีความแนบแน่น เป็นแรงผลักดันทำให้ลงมือกระทำการต่าง ๆ ได้ด้วยความมุ่งมั่นและพากเพียร ศรัทธาในฐานะหลักธรรมเบื้องต้นในการปฏิบัติธรรม ก็จะทำให้คุณธรรมอื่นเพิ่มพูนตามมา เพราะมีอินทรีย์แก่กล้าขึ้น ทำให้การอบรมจิตพัฒนาปัญญาได้ตามลำดับ จนรู้ชัดสรรพสิ่งทั้งหลายได้ตามความเป็นจริงและถอดถอนจากความยึดมั่นถือมั่นได้ เพราะพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งเหตุผล ไม่ว่าจะมีความเชื่อในสิ่งใด สิ่งนั้นจะต้องได้รับการพิจารณาหัดหัดถึงความถูกต้อง ดีงาม อยู่เสมอ จึงไม่หลงทางไปสู่ความมกมายได้ง่าย ผลจึงเป็นไปด้วยความเจริญก้าวหน้า โดยการสร้างศรัทธาที่ถูกทางจากปัจจัย 2 ประการ คือ 1) ปรโตโฆสะ จากความพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอน หรือความเชื่อในความมีเหตุมีผลของผู้สอน ทำให้เกิด

การรับฟัง ศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้น และสามารถเห็นเหตุผลประจักษ์ได้ด้วยตนเอง 2) โยนิโสมนสิการ จากการพิจารณาในใจอย่างแยบคาย ก็ช่วยให้ความเชื่อนั้นอยู่บนทางที่ถูกต้อง ประกอบด้วยปัญญา กล่าวได้ว่า การสร้างศรัทธาที่ถูกต้องจึงเป็นการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยแรงแห่งศรัทธาที่เป็นธรรมเบื้องต้นผลักดันให้เข้าสู่หนทางการอบรมจิตเกิดการพัฒนาปัญญา จึงทำให้เห็นสรรพสิ่งทั้งหลายได้ตามความเป็นจริงในสภาวะปรมาตม์ ทำให้จิตคลายลงได้จากการปรุงแต่งและความยึดมั่นถือมั่น ก็จะพ้นจากการถูกครอบงำของกิเลส และเข้าถึงบรมสุขด้วยการดับทุกข์อันเป็นจุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

- พระครูสมุห์อินทร์วงศ์ อิสสรภาณี (วงศ์ไชยคำ). “พระเมตตโดยพุทธเจ้า: แนวคิด ความเชื่อและอิทธิพลต่อสังคมไทย”. **ดุชนิพนธ์พุทธศาสนดุชนิพนธ์บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 25. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2556.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2556.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับเดิม**. พิมพ์ครั้งที่ 24. นนทบุรี: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, 2553.
- พระมหาดนัย ธมมาราโม. “วิเคราะห์เรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสาร มจร. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (ฉบับพิเศษ) (เมษายน-มิถุนายน 2560).
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. **อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

